



POVILAS ALEKSANDRAVIČIUS

Mykolo Romerio universitetas

# VIDURAMŽIŲ ONTOLOGIJOS „DESTRUKCIJA“ (*DESTRUKTION*) HEIDEGGERIO PASKAITOSE *PAMATINĖS FENOMENOLOGIJOS* *PROBLEMOS* (1927)

‘Destruction’ (*Destruktion*) of Medieval Ontology in Heidegger’s  
*The Basic Problems of Phenomenology* (1927)

## SUMMARY

The article provides a detailed analysis of the portion of Heidegger’s lecture cycle *The Basic Problems of Phenomenology* (1927) that is dedicated to medieval ontology. In his approach to three authors – Thomas Aquinas, Duns Scotus and Suárez – Heidegger interprets this ontology as a logical extension of the Greek metaphysics of being (Plato, Aristotle) and so merely exemplifying the global ‘fall’ of Western thought. The thinking of the German philosopher is concentrated around the famous *essentia-existentia* disjunction, the scrutiny of which explains all the basic concepts of medieval metaphysics. Such an explanation enables Heidegger to insert Scholastic ontology into his existential analytic and understand the former as the expression of productive behaviour of Dasein (being-here) – all of which qualifies medieval philosophy as inconsistent as regards the inquiry of being. The present article, however, points out some important weaknesses in Heidegger’s interpretation: the philosopher failed to understand the originality in Thomas Aquinas’ metaphysical thought, which derives from *actus essendi*, the core concept of the latter. The article is brought to conclusion with the definition of a potential interface between the philosophies of Thomas Aquinas and Heidegger, embracing the concepts of being and time.

## SANTRAUKA

Straipsnyje detaliai analizuojama Martino Heideggerio paskaitų ciklo *Pamatinės fenomenologijos problemos* (1927) dalis, skirta viduramžių ontologijai. Nagrinėdamas tris autorius – Tomą Akvinietį, Dunsą Škotą bei Suarezą – Heideggeris interpretuoja šią ontologiją kaip logišką graikų (Platono, Aristotelio) būties metafizi-

RAKTAŽODŽIAI: Heideggeris, Tomas Akvinietis, Suarezas, ontologija, *essentia/existentia*, Dasein gamybinė elgsena.  
KEYWORDS: Heidegger, Thomas Aquinas, Suárez, ontology, *essentia-existentia*, Dasein productive behaviour.

zikos tąsą, kuri tėra globalaus Vakarų minties „nuopuolio“ proceso dalis. Vokiečių filosofo mąstymas koncentruojasi ties žymiąja *essentia / existentia* perskyra, kurios nagrinėjimas kartu paaiškina visas pamatines viduramžių metafizikos sąvokas. Šis paaiškinimas leidžia Heideggeriui įterpti scholastinę ontologiją į jo egzistencialų analitiką ir ją suprasti kaip *Dasein* („čia-būčiai“) būdingos gamybinės elgsenos išraišką, o tai reiškia, kad viduramžių filosofiją reiktų vertinti kaip nepakankamą tinkamai kelti būties klausimą. Tačiau straipsnis nurodo kai kuriuos svarbius Heideggerio interpretacijos trūkumus: pastarasis nesuvokė Tomo Akviniečio metafizinės minties originalumo, kylančio iš jos esminio elemento – *actus essendi* – sąvokos. Straipsnio išvadoje apibrėžiamas galimas Tomo Akviniečio ir Heideggerio filosofijų sugretinimo laukas, apimantis būties ir laiko sąvokas.

## IVADAS

Heideggeris pageidavo, kad jo *Raštų* leidimas prasidėtų paskaitų ciklo, pavadinto *Pamatinės fenomenologijos problemos* (*Die Grundprobleme der Phänomenologie*)<sup>1</sup>, publikavimu. Šios paskaitos iš tiesų gali būti laikomos geriausiu įvadu į visą žymiojo filosofo mintį. Skaitytos 1927-aisiais Marburgo universitete, Heideggeriui ką tik nutraukus *Būties ir laiko* rašymą, jos ne tik įtaigiai perteikia iki tol plėtotos jo minties esmę, bet ir nurodo jos problematiškumą, pabrėžia naujo mąstymo pagrindo, naujos pradžios būtinybę.<sup>2</sup> Šis svarbus tekstas – tai taip pat Heideggerio dialogas su svarbiausiais Vakarų filosofijos mąstytojais, kalbėjusiais apie būtį, – Platonu, Aristotelium, viduramžių metafizikais, Descartes'u, Kantu, Hegeliu... Jame Heideggeris toliau plėtoja savo filosofijos istorijos interpretaciją, kurios principų reiktų ieškoti jo *hermeneutikos* sampratoje ir kurią jis gan brutalokai vadino „destrukcija“ (*Destraktion*). Šis žodis neturėtų gąsdinti.

Jis nereiškia nei vulgaraus griovimo, nei, pagaliau, kokios nors nepagarbos Vakarų filosofinei tradicijai. Heideggerio mąstyme „destrukcija“ sutampa su „konstrukcija“, įžvelgiant kiekvienoje iš nagrinėjamų filosofijos istorijos figūrų jos tikruosius principus ir ją apvalant nuo filosofiskai neautentiškų priemaišų, įveltų surambėti linkusios žmonių minties. Heidegeriškoji „destrukcija“ – tai istorinės filosofinės minties „atstatymas“ į jos pačios vėžes, t.y. į ją kuriančios autentiškos minties vėžes, naikinant prieš jos nuolat limpančias paviršutiniškas, netikras, ideologines interpretacijas. Deja, atidesnis Vakarų filosofijos istorijos žinovas Heideggerio vykdomoje „destrukcijoje“ pastebės ne vien genialias įžvalgas, bet ir akį rėžiančius trūkumus. Mes analizuosime heidegeriškąją viduramžių ontologijos interpretaciją, parodydami jos esminius elementus ir pažymėdami jos nepakankamumą ypač Tomo Akviniečio būties metafizikos atžvilgiu.

## HEIDEGGERIO VIDURAMŽIŲ METAFIZIKOS INTERPRETACIJOS ESMINĖ AŠIS

Viduramžių ontologijai Heideggeris skiria antrąjį minėtų paskaitų skyrių

(§ 10–12), kuris vadinasi „Viduramžių ontologijos tezė ir jos aristoteliškoji kil-

mė: esinį ontologiškai sudaro kas-tai-yra<sup>3</sup> (esmė) (*essentia*) ir būti-subsistuojančiai (*existentia*)“. Pavadinimas nurodo, kad Heideggeris interpretuos viduramžių metafiziką jos aristoteliškos kilmės požiūriu. Būtent toks scholastinės minties apribojimas yra būdingas Heideggeriui: viduramžių scholastikos „originalumas“ iš esmės esą tėra tik fundamentalių graikų ontologijos sąvokų nugryninimas, nuvalkiojimas, subanalizimas. Todėl viduramžių tradicijos „destrukcija“ turėtų vykti, pasak Heideggerio, joje ieškant vis dar išlikusių gyvų graikiškų syvų. Skyriaus pavadinimas taip pat nurodo, apie kokias fundamentalias sąvokas eis kalba: apie *essentia* ir *existentia*. Tai reiškia, kad heidegeriškosios analizės ašis bus nukreipta į žymiąją *essentia* / *existentia* perskyrą, kuria remdamiesi viduramžių ontologai nagrinėjo *esinį* kaip tokį.

Ar ši perskyra tarp *essentia* ir *existentia* yra *reali* kiekvienoje būtybėje – *distinctio realis* – ar tik *grynai prote* įvykusi – *distinctio*

*solae rationis*? Ši dilema apibrėžia tarp pačių viduramžių mąstytojų vykusios kovos lauką ir kartu geriausiai išreiškia visos viduramžių ontologijos pobūdį. Pasak Heideggerio, problemą reikėtų formuluoti taip: kodėl, minėtą perskyrą laikant *realia* (*distinctio realis*), šią nuomonę atstovaujantys mąstytojai vis dėlto atsako vertinti vieną iš jos sandų – *existentia* – kaip *realų* esinį, teigdami, kad toks vertinimas tik padarytų iš *existentia* naują *essentia*, ir pati perskyra netektų prasmės? Kuo toks atsisakymas gali būti pagrįstas? Ar apskritai perskyros laikymas *realia* gali būti kaip nors pagrįstas? Kaip skirtumas tarp *existentia* ir *essentia* gali būti tikrovėje *realus*, jeigu pati *existentia* nėra laikoma atskira *realybe*? Ar nevertėtų priimti aiškiai logiškesnę nuostatą, pagal kurią minėta perskyra būtų laikoma tik *racionalia*, t.y. grynai protu vykdoma operacija, realiuose daiktuose neturinčia jokio atitiktens? Metafizikos istorija liudija, kad būtent šia kryptimi ir buvo nueita.

## TOMAS AKVINIETIS, DUNSAS ŠKOTAS, SUAREZAS

Būtent šie trys autoriai, pasak Heideggerio, geriausiai atspindi viduramžių metafizikos esmę, t.y. *essentia* / *existentia* perskyros suvokimo eigą. Tomas Akvinielis teigė, jog ši perskyra yra *reali* (*realis*)<sup>4</sup>, Dunsas Škotas – kad ji yra *formali* (*formalis*)<sup>5</sup>, Suarezas – kad tik *racionali* (*solae rationis*)<sup>6</sup>. Taigi per 300 metų perskyra išgyveno tam tikrą evoliuciją, kuri traktuotina kaip visos viduramžių ontologijos eiga ir likimas. Šioje evoliucijoje svarbiausia yra išvėlgti ją valdantį dėsni, įrašytą, pasak Heideggerio, pačios perskyros prigimtyje. Tačiau šis dėsnis

nepriklauso nuo didžiųjų viduramžių mąstytojų asmeninių iniciatyvų ar individualios minties vingių: šie mąstytojai jį paprasčiausiai perėmė iš ankstesnės – graikų – tradicijos „kaip savaime suprantamą dalyką“<sup>7</sup>. Dėsnis – tai tam tikras mąstymo būdas, tam tikras esinio būties matymas ir supratimas, kuris ir nulėmė, kad ši perskyra apskritai buvo padaryta ir kad ji, kalbant tik apie viduramžius, peraugo iš savo kaip *realis* statuso į *solae rationis* statusą, pereidama per *formalis* statuso fazę. Kitaip tariant, perskyros, išreiškiančios tam tikrą būties suvokimą,

vertinime kaip *realis* jau buvo įrašytas, lyg užuomazga, jos traktavimas kaip *solae rationis* – pats mąstymo būdas buvo toks, kad darė šią evoliuciją neišvengiama. Būtent todėl, teigia Heideggeris, viduramžių scholastinė filosofija išsipildo Suarezo metafizikoje ir turi būti suprasta per pastarosios prizmę. Tačiau žvelgiant plačiau, scholastinės filosofijos eiga priklauso nuo dar ilgesnio proceso, kuriame veikia tas pats dėsnis ir kuris apima nuo Aristotelio iki Descartes'o, ir netgi nuo ikisokratikų iki Hegelio, besitęsiantį laikotarpį.

Mūsų nagrinėjamame paskaitų cikle Heideggeris stengiasi paaiškinti šį globalų istorinį procesą jo visumoje, bet mes turime apsiriboti tik jo viduramžių minties interpretacija.<sup>8</sup> Heideggeris išvelgia šioje mintyje *negrįžtamą tendenciją* suprasti iš pradžių *realiais (realis)* laikomus dalykus tik kaip *rationalius (solae rationis)*, arba – suvokti esinio būtį, ir pačią būtį, tik kaip *sąvoką*. Ši tendencija, Tomo Akviniečio filosofijoje glūdinti sunkiai išvelgiamų užuomazgų pavidalu, aiškiai pasirodo Dunso Škoto raštuose ir jau visiškai atvirai veikia Suarezo metafizikoje: „Pagal Suarezą, sekantį Tomu, bendrosios ontologijos objektas yra *conceptus objectivus entis*, objektyvi esinio sąvoka: tai, kas yra bendra visoms būtybėms kaip tokioms, bendrosios būties prasmė, traktuojama visiškai abstrakčiai, t.y. visiškai nepriklausomai nuo jokio konkretaus esinio. Būties sąvoka, pagal scholastinę doktriną, kaip, galiausiai, pagal visą filosofiją apskritai, yra *ratio abstractissima et simplicissima*“<sup>9</sup>. Iš tiesų, pasak Heideggerio, ši tendencija tėra tik tęsinys to minties „nuopuolio“, kuris jau yra matomas Aris-

totelio būties (ουσία) kaip *substancijos* suvokime. Suarezas susistemino visą nuo Aristotelio laikų besiplėtojusių ontologijos tradiciją, ją apgaubdamas po viena bendra („objektyvia“) būties sąvoka – *communis conceptus entis*, – kuri yra nagrinėjama pagal daugybę vidinių perskyrų ir kuri įtraukia į tą pačią racionaliai suvokiamą sistemą visa, kas egzistuoja – tiek esinį kaip kūrinį, tiek Dievą kaip Kūrėją (*ens infinitum / ens finitum, ens a se / ens ab alio, ens necessarium / ens contingens, ens per essentiam / ens per participationem, ens increatum / ens creatum*)<sup>10</sup>.

Vertindami šias išvalgas privalome pastebėti, kad žymusis vokiečių filosofas praleido pro akis esminį Tomo Akviniečio metafizikos elementą, o tai bent iš dalies diskredituoja jo viduramžių ontologijos interpretaciją. Suveddamas Akviniečio *esse* sampratą į Aristotelio būties suvokimą, o pastarąjį traktuodamas per Suarezo metafizikos prizmę, kuri esą sudaro vieną iš graikų-viduramžių ontologijos išsipildymo momentų, kitaip sakant, aiškindamas tomistiškąjį *esse* tik vienintele *existentia* prasme<sup>11</sup>, Heideggeris nepastebi pagrindinio motyvo, dėl kurio Tomas Akvinitis *essentia / existentia* perskyrą laikė būtent *realia*. Pasak Tomo, *existentia* iš tiesų yra esmės (*essentia*) aktas (*actus*), realizacija, aktualizavimas. Tačiau tai dar ne viskas. *Essentia / existentia* perskyroje egzistencijos (*existentia*) kaip akto (*actus*) prasmė neišsitemia vien tik savo sąsajose su *essentia*, bet privalo būti aiškinama ir kitu aspektu – nepriklausomai nuo *essentia* sąvokos. Galima įsivaizduoti, kad *existentia* yra lyg pereinamasis tunelis, atvertas ne viena, bet dviem kryptimis – ne vien į *essentia*, bet ir į savo pačios, kaip

egzistencijos, šaltinį. *Existentia* yra *essentia* aktas – ji daikte pastarąją realizuoja, tačiau ji pati savo ruožtu yra realizuojama, *aktualizuojama* nepriklausomai nuo daikto esmės nustatytų normų, kitaip sakant, kyla iš nepriklausomo nuo *essentia* šaltinio, kurį Tomas analogiškai vadina *esse* arba *actus actuum*, arba *actus essendi*<sup>12</sup>. Būtent todėl, kad būtybės esmę (*essentia*) realizuojanti *existentia* savo ruožtu turi šį nuo *essentia* nepriklausantį šaltinį, *essentia* / *existentia* perskyra yra *reali*, o ne vien formali ar racionali, t.y. apribota tik *essentia* horizontu. Šis tomistiškosios būties metafizikos elementas tiesiog uždraudžia joje išvelgti tendenciją į perskyros kaip *solae rationis* traktavimą: *existentia* yra kažkas nepriklausomo nuo racionaliai suvokiamos *essentia*, ji nėra tik racionali esmės aktualumo paaiškinimas. Pats būties suvokimas negali būti sutalpintas į vieną sąvoką, tinkančią visiems esiniams – būties sąvoka yra sudvejinta, *analogiška*, *būti* esiniams (*ens*) nėra tas pats, kas *būti*

būčiai kaip tokiai (*esse*), iš kurios esmę (*essentia*) turintys esiniai kyla (yra aktualizuojami, *existentia*).

Tiesa, Tomo Akviniečio būties (*esse*) metafizikos esminis elementas – *actus actuum* sąvoka – liko jo pačių mokinių tinkamai nesuprasta. Pasak E. Gilsono, *existentia* aiškinimas vien tik per *essentia*, nepastebint jos autonomiškojo elemento, visuotinai išgalėjo jau XIV amžiuje<sup>13</sup>. Todėl heidegeriškasis viduramžių ontologijos evoliucijos traktavimas iš dalies išlaiko savo tinkamumą: kreipiant dėmesį ne į paties Tomo būties metafiziką, bet tik į tam tikrą ribotą, istoriškai išgalėjusią, jos interpretaciją galime iš tiesų kalbėti apie *existentia* / *essentia* perskyros supratimo kaip *realis* nepagrįstumą ir logišką evoliuciją į šios perskyros kaip *solae rationis* traktavimą.

Perspėję apie Heideggerio nepastebėtą Tomo Akviniečio ontologijos originalumą, galime toliau gilintis į jo viduramžių metafizikos analizes.

## ESMINIŲ SCHOLASTINĖS ONTOLOGIJOS SĄVOKŲ PAGRINDIMAS PER GRAIKŲ BŪTIES SAMPRATĄ

Sąvoka *essentia*, viduramžiais dažnai vartoto termino *quidditas* sinonimas, įgauna aiškumo, užduodant tokį klausimą apie būtybę: *kas tai yra?* Šis klausimas, mūsų mąstyme tapęs savaiame suprantamu ir banaliu, iš tiesų nėra paprastas: jame glūdi *tam tikras* būtybės kaip tokios suvokimas, *tam tikra* būties samprata. Tokį suvokimą pradėjo senovės graikai, kai, žvelgdami į daiktą, į žmogų, į reiškinių – į esinių – paklausė: τί ἐστίν? (kas tai?) Aristotelis šią ontologinę sampratą lemiamai patikslino, klausimą

išreiškdamas: το τί ἦν εἶται, o šį posakį perėmė viduramžių scholastai, jį formuluodami: *quod quid erat esse*. Pastarąją formuluotę Heideggeris verčia taip: „Tai, kuo buvo kiekvienas daiktas savo realume (daiktiškume, *Sachheit*) prieš esant efektyviai realizuotam“<sup>14</sup>. Kitaip sakant, *essentia* sąvoka reiškia daikto idėją, kurią graikai vadino εἶδος arba μορφή ir kurią viduramžių mąstytojai tematizavo kaip *forma*. Kai idėja būdavo laikoma aiškiai pažinta, pirmieji ją vadindavo οὐσιμός, o antrieji – *definitio*. Daikto idėja nurodo

į „pačią radikaliausią“ daikto sferą, kurioje „yra iš anksto nulemtos ir apibrėžtos visos daikto savybės ir funkcijos“. Šia prasme *essentia* nusako būtybės prigimtį, *natura*, kurią Aristotelis „reiškė terminu φύσις“<sup>15</sup>. *Essentia* sąvoka taip pat išreiškia vieną iš žodžio ουσία prasmų – tą, kuri įvardija minties objektą, kai daiktas yra *apmąstomas* jau kaip realizuotas, kaip esantis čia ir dabar, kaip *įtikrovintas*.

Vis dėlto būtybės kaip tokios *įtikrovinimą* scholastai skyrė nuo jos idėjos ir reiškė terminu *existentia*, dažnai jį aiškindami per *actualitas* sąvoką. Pasak jų, tvirtina Heideggeris, „būtis yra kiekvienos esmės ir prigimties, kiekvienos formos ir prigimties *actualitas*, pažodžiui – reališkumas, tikroviškumas (*Wirklichkeit*)“<sup>16</sup>. Tačiau tai, ką reiškia terminas *actualitas*, nėra scholastų atradimas. *Actualitas* kyla iš graikų sąvokos ενέργεια. „Daiktas egzistuoja, kai jis yra akte (*actu*), εργων“. Tuo būdu *existentia* „plačiausia prasme (...), reiškia būti-akte, *būti-tikroviškume*, taigi – *įtikrovinimą*“. Kitaip tariant, scholastai, pasak Heideggerio, vartojo sąvoką *existentia* „subsistuojančios-būties“ prasme, gauta kadaise sujungus graikiškuosius ενέργεια ir εντελέχεια<sup>17</sup> – o nuo šio sujungimo esą ir prasidėjo Aristotelio minties „nuopuolis“.

Heideggerio interpretacijos esminė dalis – *santykio* tarp viduramžiškųjų *essentia* ir *existentia* analizė. Šis santykis, kaip dabar jau matyti, yra išsisknijęs graikų sąvokų εἶδος ir ενέργεια ryšyje, kurį scholastai suvokė kaip kuriančiojo pagrindimo procesą, kaip *creatio* ir kaip *creatio ex nihilo*. Būtybės pagrindimo procesas – tai jos esmės ar idėjos (*essentia*) tapimas tikroviška per *actualitas* veik-

mą, kuriuo *res extra causas constituitur* arba *res extra causas et nihilum sistentia*. Tai reiškia, teigia Heideggeris, kad „tai, kas *actualitas* dėka yra tapę tikroviška, tampa taip pat ir autonomiška, būna iš savęs ir sau, atskirai nuo jau įvykusio pagrindimo proceso ir jį lėmusių priežasčių“<sup>18</sup>. Autonomiška savo būtyje, nepasiekiamą nebūties, iš kurios atsirado: tokia yra būtybės kaip „subsistuojančios-būties“ samprata, kurią Heideggeris išvelgia viduramžių mąstytojų metafizikoje. „Žinoma, krikščioniškoje sampratoje būtybės įtikrovinimas yra realizuotas Dievo, tačiau kartą įtikrovinta, ir būtent kaip įtikrovinta, būtybė yra visiškai patvari pati sau, kažkas, kas yra pats sau“<sup>19</sup>. Kitaip tariant, kartą Dievo sukurta, *existentia* yra traktuojama kaip visiškai priklausoma nuo *essentia*, tarsi daikto esmė pati iš savęs skleistų savo buvimą, ją pačią nuolat realizuojančią.

Heideggeris nagrinėja scholastinę kuriančiojo pagrindimo, būtybės priežasčių sampratą, o taip pat nebūties sąvoką, remdamasis išimtinai Suarezo tekstais.<sup>20</sup> Šių kontekste *essentia* / *existentia* perskyros supratimas kaip realios (*realis*), būdingas XIV a. tomistams Žiliui Romiečiui, Kapreolijui ir pačiam Tomui Akviniečiui, atrodo tik „naivus įsivaizdavimas (...), pagal kurį įtikrovinimas būtų kažkas, taip sakant, daiktams primesto“<sup>21</sup>. Šių mąstytojų mintis apie tai, kad *existentia* yra kažkas *concreatum*, „kažkas, kas yra kuriama kartu su kuriamąja būtybe“, lieka jiems patiems „neišspręsta mįslė“<sup>22</sup>: ontologija „čia yra patekusi į aklavietę, iš kurios ji jau nebegali išeiti“<sup>23</sup>.

Iš tiesų, akvinietiškoji *concreatum* sąvoka liko mįslė tiek suareziškos pakraipos scholastams, tiek ir pačiam Heideg-

geriui. Teigdamas, kad būtybės *existentia* yra *concreatum*, t.y. savo ruožtu kuriama kartu su būtybe, Tomas nesiekė tuščiažodžiauti, bet stengėsi nurodyti tam tikrą būtį, *esse*, esančią anapus būtybės: *existentia* yra *con-creatum*, o ne vien *creatum* tik bendrai su būtybe, su jos *essentia* todėl, kad ji, nors ir būdama būtybėje, turi *nuolatinį* nuo būtybės nepriklausantį šaltinį, kad egzistuoja ne vien *actus essendi*, kurį *essentia* pati realizuoja, bet taip pat ir *actus essendi*, kuris pirmiausia realizuoja, „įtikrovina“ pačią *essentia* su visais galimais jos aktais – yra *actus actuum*, tam tikras „įtikrovinimas“ (analogine prasme), kuris „įtikrovina“ būtybės vykdomą savęs pačios įtikrovinimą. Kitaip sakant, Tomas Akvinietis, kalbėdamas apie *existentia* kaip *concreatum*<sup>24</sup>, kalba apie tokį esinio pagrindimą, kuris vyksta anapus esinyje vykstančių proce-

sų: jeigu esinys egzistuoja, nes jame veikia, pasak metafizinės aristotelinės tradicijos, keturios priežastys, tai jis egzistuoja taip pat dar ir todėl, kad šios priežastys savo ruožtu turi „priežastį“ (analogine prasme). Pasisavindami J.-B. Lotz terminologiją galime teigti, kad Tomas Akvinietis, skirtingai nuo Aristotelio ir Suarezo, pakilo nuo „ontinio priežastingumo“ į „ontologinį priežastingumą“<sup>25</sup>. Čia jau nebegalime kalbėti apie visišką būtybės autonomiją, apie jos buvimą iš savęs ir sau pačiai. Priešingai, Tomas Akvinietis teigia visišką ontologinę būtybės priklausomybę nuo jos šaltinio. Jis akcentuoja nuolatinę nebūties (*nihilo*) grėsmę, kuri kybo virš esinio – virš jį įtikrovinančių keturių ontinių priežasčių, ir iš kurios ontologinė priežastis – *actus actuum*, analogiškai Dievu vadinama – ją nuolat išgelbsti (*conservatio*)<sup>26</sup>.

## KETURIOS ONTINĖS PRIEŽASTYS

Praleidęs Tomo Akviniečio metafizikoje ontologinį lygmenį, Heideggeris aiškina jo teigtą kuriantįjį būtybės pagrindimą, *creatio ex nihilo*, pagal ontines normas, t.y. pagal plačiai žinomas keturias daikto priežastis, nebūčiai (*nihilo*) tarsi atliekant materijos vaidmenį. Būtent graikiškasis būtybės įtikrovinimo modelis, kilęs iš graikams būdingo būties suvokimo, yra taikomas, teigia Heideggeris, *creatio ex nihilo* dogmai, nes „nežiūrint skirtingos kilmės, antikinė ontologija pačiomis savo bazėmis bei pamatinėmis sąvokomis yra tarsi pamatuota krikščioniškajai pasaulio vizijai ir esinio suvokimui kaip *ens creatum*“<sup>27</sup>. Savo pasakaitose, skaitytose Marburgo universitete 1926-aisiais metais, apie *Antikinės filo-*

*sofijos pamatinės sąvokos* Heideggeris akcentavo, kad graikiškojoje būties sampratoje būtybės „pamatinis pagrindimas ir [jos] priežastis nėra vienas kito atžvilgiu išskirti“<sup>28</sup>. Tai reiškia, kad būtybės kilimas iš būties (ar pagrindimas būtimi) yra graikų aiškinami pasitelkus ontinio santykio tarp dviejų būtybių modelį (priežastingumas) ir nepastebint ypatingo ontologinio ryšio, kuris būtybę sieja su būtimi (pamatinis pagrindimas). „Tais daro graikai – taip pat ir scholastai“, ten pat tvirtina Heideggeris, cituodamas Suarezo *Disputationes metaphysicae*<sup>29</sup>. Heideggerio išvada yra radikali, kartojama daugybę kartų *Pamatinėse fenomenologijos problemose*: „Būtent šis ontinis aiškinimas nuo pat pradžių pasmerkia ir padaro

nejmanomu bet kokios ontologinės problemos iškelimą“ tiek graikų, tiek viduramžių filosofijose.<sup>30</sup>

Vokiečių filosofas stengiasi detaliai pavaizduoti, kaip scholastų keliama būtybės pagrindimo problema, jų įforminta *essentia / existentia* perskyra ir *creatio ex nihilo* dogma, yra išsiskiriusi graikiškoje pagrindimo sampratoje ir nepranoksta keturių priešasčių doktrinos, susisteminotos Aristotelio. Idėja, εἶδος, kurią graikai suprato kaip tam tikram daiktui būdingą jo „aki-vaizdumą“, reikalingą to daikto atsiradimui tikrovėje<sup>31</sup>, yra scholastų paverčiama *forma*, pagal kurią daiktas yra sukurtas.<sup>32</sup> Pagal graikiškąjį būtybės kaip tokios pagrindimo modelį, būtybės atsiradimui yra reikalinga pamatinė, jau „iš anksto paruošta“ medžiaga – „materialioji priešastis“ – kurią graikai vadino υλη<sup>33</sup>, o scholastai – *materia*. Tiesa, biblinė *creatio ex nihilo* dogma draudė pripažinti kokį nors „išankstinį“ ruošinį, kurio pagrindu gimtų būtybės. Tačiau jo vaidmenį puikiai atliko pats *nihilo*, iš kurio visos būtybės buvo sukurtos ir su kuriuo, kurdamas, turi reikalą Kūrėjas, lyg puodžius su molio mase: „Nors *creatio ex nihilo* nėra identiškas gamybai iš kokios nors po-ranka esančios medžiagos, kūrimas, būdingas šiam *creatio*, atitinka ben-

drą ontologinę gamybinės elgsenos struktūrą“<sup>34</sup>. Pats veiksmas, per kurį būtybė yra įtikrovinama („pagaminama“), graikų buvo aiškinamas kaip ενεργεια užsibaigimas εντελέχεια momente: tai veiksmas (ειναι), kuris nuolat sustoja dėl nejudančios ir amžinos substancijos (ουσία), lyg galutinio tikslo, įtakos, kai tik yra pasiektas, įtikrovintas konkretus daiktas, kai pastarasis jau „laikosi pats iš savęs ir sau“. Viduramžių scholastai šį veiksmą traktavo kaip daikto egzistencijos (*existentia*) tikslingą nukreiptumą link jo esmės (*essentia*). Jų *esse* sąvoka tėra graikiškosios ουσία atitikmuo.<sup>35</sup> Dievas kaip Kūrėjas, kaip būties Gamintojas ir *esse* pilnybė, savo ruožtu atlieka ir tikslo, ir veikiančiosios priešasties vaidmenį – tai jis nuosekliai veda visą *creatio* procesą, galutinai nukreipdamas iš jo atsiradusį *ens finitum* į jį patį, *summum ens*. Scholastai, aiškindami dievybę pagal šį ontinį priešastingumo modelį, pavertė ją tam tikra *Causa prima*, „kuriai pačiai nereikia būti sukurtai (pagamintai)“<sup>36</sup>, kaip ir bet kuriame daikto gaminimo procese gamintojui pačiam nereikia būti pagamintam: gaminamo daikto atžvilgiu jis yra pats iš savęs. *Causa prima* yra *causa sui* sinonimas: Pirmoji priešastis yra savęs pačios priešastis.<sup>37</sup>

## VIDURAMŽIŲ ONTOLOGIJA KAIP DASEIN GAMYBINĖS ELGSENO PROJEKCIJA

*Essentia / existentia* perskyros suvedimas į ontinį priešastingumą leidžia Heideggeriui interpretuoti visą scholastinę ontologiją kaip *Dasein* gamybinės elgsenos išraišką, tiksliau, kaip būtent šia elgsena pagrįstą *Dasein* požiūrį į esinio būtį. „Išoriškai žvelgiant, objektyvi esinio

kaip *actualitas* interpretacija iš esmės atspindi (...) tam tikrą santykį su mūsų *Dasein* – pastarasis yra suvokiamas kaip veikiantis arba, tiksliau, kaip kuriantis, kaip *gaminantis*“<sup>38</sup>. Ši gamybinė elgsena yra vienas *Dasein* egzistencialų, t.y. vienas ontologinių būdų, kuriuo *Dasein*



suvokia save kaip tą, kuris kelia būties klausimą.<sup>39</sup> Kitaip sakant, gamybinė elgsena yra vienas būties supratimo būdų, kurį išplėtojo būtent senovės graikai, aiškindami esinio būtį keturiomis mums gerai žinomomis priežastimis (ontiniu priežastingumu). Esinio būtis yra graikų suvokiama kaip tai, kas (εἶδος, μορφή) yra įtikrovinama (ἐνέργεια), remiantis pirmine jau iš anksto esančia medžiaga (ὕλη) ir siekiant pilnybės kaip tikslo (ἐντελέχεια). Ši akivaizdžiai gamybinio pobūdžio būties samprata susiklostė ουσία sąvokoje<sup>40</sup>, kuriai lemiamą – būties kaip pastoviai esančios substancijos – prasmę suteikė Aristotelis. Pastarojo ontologijoje svarbiausią vietą jau užima „matymo“ funkcija: εἶδος, pastoviai įtikrovinama, „pagaminama“ kaip konkreti būtybė, yra pirmiausiai „matytina“ kaip esmė, savo „aki-vaizdume“: „Pagamintas daiktas yra pagamintas [gamintojo] žvilgsniui nenutrūkstamai žvelgiant į jo aki-vaizdumą, į tai, kas turi būti suformuota, nukalta“<sup>41</sup>. „Gamybinei elgsenai matymas nėra šalutinis elementas – jis yra šios elgsenos pozityvus ir struktūrinis elementas; tai jis vadovauja šiai elgsenai“<sup>42</sup>.

Viduramžių mąstytojai, pasak Heideggerio, taikė savo būties sampratai tos pačios gamybinės elgsenos normas: aiškindami bet kurio esinio, netgi Dievo, būtį *essentia / existentia* perskyra, jie pasisavino graikų ontologinį modelį, kuriuo būtybė kaip esančioji yra suvokiama

remiantis įtikrovinimo proceso ir būti-įtikrovintam kaip rezultato (*Gewirktheit*)<sup>43</sup> dialektika, atspindinčia *Dasein* gamybinės elgsenos egzistencialą. Žinoma, nei graikai, nei tuo labiau viduramžių scholastai nė iš tolo sąmoningai nenutuokė juose kaip *Dasein* veikiančių ontologinių būties suvokimo dėsnų.<sup>44</sup> Tačiau scholastikos nutolimas nuo autentiško būties suvokimo yra dar labiau pastebimas ta prasme, kad pačios pamatinės ontologinės sąvokos čia tapo „grynai formalios“ ir buvo vartojamos steriliems intelektualiniams žaidimams plėtoti, tarsi kokie „žaidimo kauliukai“<sup>45</sup>.

Dėl savo išsisknijimo antikinėje ontologijoje, viduramžių būties metafizikos interpretacija („destrukcija“), pasak Heideggerio, turi nuo pradžių iki galo remtis ir atspindėti graikų metafiziką. Viduramžiškas esinio būties pagrindimas kaip *creatio ex nihilo*, vykdomas Dievo kaip *summum ens*, tėra graikiškosios keturių priežasčių doktrinos aidas, kuria me veikia ta pati niekieno iki šiol neįsisąmoninta *Dasein* gamybinė elgsena. Privalome ir vėl pastebėti, kad bent jau Tomo Akviniečio būties metafizikos niekaip negalima vertinti tik kaip graikų ontologijos atspindžio, nes jo teigiama ontinė keturių priežasčių doktrina yra persmelkta kur kas Gilesnio – *actus essendi* – priežastingumo. Tik remiantis šia Tomo filosofijai būdinga priežastingumo sąvoka, galime tinkamai įvertinti visą jo ontologiją, ko nedarė Heideggeris.

## VIDURAMŽIŲ ONTOLOGIJOS NEPAKANKAMUMAS BŪTIES KLAUSIMUI KELTI

Praleisdamas pro akis Tomo Akviniečio būties metafizikos originalumą, Hei-

deggeris gali pastarąją vertinti Suarezo filosofijos rėmuose – čia nerasime jokios

užuominos apie tomistiškąją *actus essendi* sąvokos prasme – o tai leidžia suvesti visą viduramžių ontologiją į graikų mintį. Šios trūkumai tuomet savaime tampa anos ydomis. Heideggeris pažymi, kad scholastinė *essentia / existentia* perskyra nėra pakankama būties klausimui kelti, nes, išsisknijusi graikų mąstyme, ji visiškai paklūsta tik vieno iš *Dasein* egzistencialų – būtent gamybinės elgsenos – normoms, kai tuo tarpu būties klausimo kėlimą, pasak nuolat *Sein und Zeit* kartojamos idėjos, sąlygoja tik visų *Dasein* egzistencialų analizė, ieškanti jų *vienybės*.<sup>46</sup> Dar daugiau, ir graikai, ir viduramžių scholastai, nors ir vedami vieno iš egzistencialų teikiamo būties suvokimo, tegalėjo ir šį pastarąjį turėti tik iškreipta forma: izoliuotas nuo kitų, vienas iš egzistencialų niekada nebus atskleistas savo ontologinėje tiesoje, t.y. jis bus nepajėgus būties supratimo siekti autentiškai. Mūsų nagrinėjamas Heideggerio paskaitų ciklas antikos ir viduramžių ontologiją vadina „naivia“ ta prasme, kad, nors ir būdama išsisknijusi tam tikroje egzistencialinėje *Dasein* elgsenoje, kas ją priartina prie būties klausimo, ši ontologija pati nėra pajėgi atskleisti šios elgsenos ontologinės tiesos, kas ją nuo būties klausimo tik dar labiau nutolina. „Antikinė ontologijos plėtojama esinio interpretacija yra ‚naivi‘. (...) Ontologija nėra naivi ta prasme, kad apskritai neturi ryšio su *Dasein* ir yra visiškai nemąstanti – to mes netei-

giame, – bet ji yra naivi, nes šis būtinas atsigręžimas į *Dasein* nėra pranokęs vulgarus *Dasein* ir jo elgsenų suvokimo (...). Dėl šios priežasties mąstymas lieka iki filosofinio pažinimo lygmenyje“<sup>47</sup>.

Taigi, pasak Heideggerio, antikinis ir viduramžiškas būties suvokimas buvo plėtojamas pagal nepakankamai suprastą egzistencialinę gamybinę *Dasein* elgseną ir reiškiamas per keturių priežasčių, lemiančių esinio būtį, doktriną. Pats *Dasein* fenomenas, pažymi Heideggeris, buvo interpretuojamas tik šios doktrinos rėmuose, kitaip sakant, suvedamas į čia prieš-akis esančių būtybių buvimo būdą: „Kaip matome iš Antikos pavyzdžio, *Dasein* gali (...) pats save suvokti (...) pagal subsistuojančios būties modelį“<sup>48</sup>. Iš esmės tai reiškia, kad *Dasein* fenomenas kaip toks Vakarų filosofijos tradicijoje apskritai niekada nebuvo autentiškai pastebėtas: nežiūrint Kanto įžvalgų ir impulsų<sup>49</sup>, šioje tradicijoje apie esinio būtį visada buvo klausiama „kas tai yra?“, o ne paprasčiausiai „kas yra?“ Klausimas „kas?“ išryškina *Dasein* fenomeną, o klausimas „kas tai?“ – jį nuslepia. „Ne kas-tai-iškumas, *quidditas*, bet, jeigu galima būtų sukurti tokį terminą, *kas-iškumas* (*Werheit*) priklauso *Dasein* sąrangai“<sup>50</sup>. Kadangi vien tik autentiškas *Dasein* fenomeno suvokimas gali vesti į tikrą būties supratimą, teigia Heideggeris, todėl reikia pripažinti scholastinės ontologijos nepakankamumą.

## IŠVADA

Heidegeriškasis viduramžių mąstytųjų keliamos ontologinės problemos formulavimas – esą reikia patikrinti, ar ir kaip esinį kaip tokį sudaro jo *esmė* ir jo

*buvimo aktas*, – atrodytu, yra priimtinas. *Essentia / existentia* perskyra yra esminė Tomo Akviniečio filosofijai, o visos post-tomistinės metafizikos gali būti apibūdi-

namos pagal tai, kokios pozicijos jų autoriai laikosi tomistiškosios nuostatos atžvilgiu.<sup>51</sup> Tačiau Heideggeriui taip ir nepavyko rasti tinkamo atsakymo į klausimą, kodėl Tomas laikė *essentia / existentia* perskyrą *realia*. Heideggerio interpretacijos silpnoji vieta yra ne problemos formulavimas, bet nepakankamas įsigilijimas į Akviniečio minties turinį. Ši min-

tis yra *originali*, o jos traktavimas vien tik per aristotelišką prizmę neleidžia šio originalumo – pačios Tomo filosofijos esmės – užčiuopti. Be to, Heideggeris kreipia savo analizes į Suarezo būties sampratą kaip į viduramžių scholastinės minties viršūnę, o neužčiuopus Tomo Akviniečio metafizikos originalumo, tokią kryptis vėlgi atrodo nepagrįsta.

## Literatūra ir nuorodos

- <sup>1</sup> *Gesamtausgabe*. T. 24. – Francfort-sur-le-Main: Vittorio Klostermann, 1975 (toliau – GA 24).
- <sup>2</sup> *Pamatinėse fenomenologijos problemose* Heideggeris pirmą kartą pavartoja *ontologinio skirtumo* sąvoką, kurios apmąstymai atvers vėlyvosios Heideggerio minties horizontus. Žr. ten pat, p. 452–469.
- <sup>3</sup> *Wassein*, ten pat, p. 108.
- <sup>4</sup> Ten pat, p. 128–130.
- <sup>5</sup> Ten pat, p. 131–132.
- <sup>6</sup> Ten pat, p. 132–134.
- <sup>7</sup> Ten pat, p. 110.
- <sup>8</sup> „Mes domimės *essentia* ir *existentia* santykio problema, skatinami dvejopos paskatos: retrospektyviai norime suprasti antikinę filosofiją, o prospektyviai – Kanto keliamas problemas *Grynojo proto kritikoje* ir Hegelio – *Logikoje*“. Ten pat, p. 113.
- <sup>9</sup> Ten pat, p. 118.
- <sup>10</sup> Ten pat, p. 114–116.
- <sup>11</sup> Ten pat, p. 116: „Kaip ir Tomas, Suarezas dažniausiai vartoja *esse* terminą *existentia* prasme“. Heideggeris taip pat laiko tomistiškąją *esse* sąvoką termino *ens* sinonimu, nepastebėdamas milžiniškų problemų, kurias sukelia toks tapatinimas. Žr. Etienne Gilson. *L'Être et l'essence*. – Paris: Vrin, 1948; J.-B. Lotz. *Martin Heidegger und Thomas von Aquin*. – Pfullingen: Verlag Günter Neske, 1975. Suprasime šią Heideggerio poziciją tik turėdami omenyje, kad visus viduramžių ontologijos terminus jis apibrėžia remdamasis vien tik Suarezo *Disputationes metaphysicae*. GA 24. – Francfort-sur-le-Main: Vittorio Klostermann, 1975, p. 119–124.
- <sup>12</sup> Tomas D'Aquin. *De Ente et Essentia*. – Paris: Seuil, 1996; Thomas Aquinas. *Summa theologica*. – Parisiis: Apud Ludovicum Vivès, 1871, Pars I, qu.

- 3, a. 4; *Quaestiones Disputatae De Potentia*. – Parisiis: Apud Ludovicum Vivès, 1875, qu. 7, a. 2, ad. 9; Georges Cottier. *Le désir de Dieu*. – Paris: Parole et Silence, 2002.
- <sup>13</sup> Etienne Gilson. *L'Être et l'essence*. – Paris: Vrin, 1948.
- <sup>14</sup> GA 24, p. 119–120.
- <sup>15</sup> Ten pat, p. 121.
- <sup>16</sup> Ten pat, p. 122. Heideggeris taip verčia šį Tomo Akviniečio tvirtinimą: „*Esse est actualitas omnium formae, vel naturae*“. *Summa theologica*. – Parisiis: Apud Ludovicum Vivès, 1871, Pars I, qu. 3, a. 4. Heideggeris nepastebi, kad, pasak Tomo Akviniečio, *forma* visada, pati iš savęs, kaip dvasinė realybė, jau yra aktas. Todėl šiame tvirtinime *esse* reikiama *actus essendi*, ne daikto esmės, idėjos (*essentia*) vykdomą aktą, bet aktą, kuris realizuoja pačią idėją ir jos vykdomą aktą – *actus actuum* (žr. *Quaestiones Disputatae De Potentia*. – Parisiis: Apud Ludovicum Vivès, 1875, qu. 7, a. 2, ad. 9). Būtent šį būtybės akto „sudvigubėjimą“ ir praleido pro akis tiek vėlyvoji scholastika, tiek Heideggeris. Todėl pastarasis ir galės daryti išvadą, esą Tomo Akviniečio filosofija yra „pirmtakas to principo, kurį Leibnizas vadins pakankamos priežasties principu – *causa sufficiens entis*“. GA 24, p. 129.
- <sup>17</sup> Ten pat, p. 123.
- <sup>18</sup> Ten pat.
- <sup>19</sup> Ten pat, p. 145.
- <sup>20</sup> Ten pat, p. 115, 137, 144: „Suarezas pilnai apibrėžia mūsų nagrinėjamas sąvokas (...), likdamas visiškai ištikimas tradicinei ontologijai. Mes tad remsimės jo egzistencijos sąvokos analize...“ ir t. t.
- <sup>21</sup> Ten pat, p. 145.
- <sup>22</sup> Ten pat.

- <sup>23</sup> Ten pat, p. 146.
- <sup>24</sup> Įdomu tai, kad Tomas Akvinietis svarsto kaip *concreatum* ne vien *existentia*, bet taip pat ir laiką, *tempus*, arba, tiksliau, egzistenciją, kaip kuriamą kartu su laiku, įegzistencinimą („įtikroviniimą“) kaip įlaikinimą. Žr. *Summa theologica*. – Parisiis: Apud Ludovicum Vivès, 1871, Pars I, qu. 46; qu. 66, a. 4. Ši Tomo teigiama ontologinė laiko ir būtybės egzistencijos sąjunga vėlgi nebuvo Heideggerio, *Būties ir laiko* filosofo, pastebėta. Pastarasis traktavo akvinietiškąją laiko sampratą tik kaip vieną iš „vulgaraus“ (*vulgäre*) laiko supratimo versijų. Žr. GA 24, p. 322–379.
- <sup>25</sup> J.-B. Lotz. *Martin Heidegger und Thomas von Aquin*. – Pfullingen: Verlag Günter Neske, 1975.
- <sup>26</sup> „Jeigu visos būtybės, dar prieš egzistuosdamos, buvo galimos, tai ši galimybė nekilo iš jokios kitos jau sukurtos galimybės (nes niekas iš sukurtųjų nėra amžinai), bet tik iš vienintelio dieviškojo pajėgumo, ta prasme, kad Dievas galėjo jas patraukti į buvimą. Ir kadangi Jis tai daro skatinamas tik Jo vienintelio noro, tai to noro vedamas Jis ir išlaiko visas būtybes jų buvime. Dievas jas išsaugo joms nuolat teikdamas buvimą, todėl, jeigu Jis nutrauktų savo veiksmą, tai tuoj pat, kaip pažymi šventasis Augustinas, visos būtybės nugrimztų į nebūtį. Taigi, kaip nuo Kūrėjo galios priklausė būtybių atsiradimas tuo momentu, kai jų iš viso jose pačiose net nebuvo, taip nuo Kūrėjo galios priklauso ir tai, kad būtybėms jau esant jose pačiose, jų daugiau nebebūtų. Visos jos tad gali judėti dėl to pajėgumo, kuris yra kitame, t.y. Dieve, kadangi jos galėjo būti ištrauktos iš nebūties į būtį ir jos gali būti iš būties nugramzdintos į nebūtį“. Thomas Aquinas. *Summa theologica*. – Parisiis: Apud Ludovicum Vivès, 1871, Pars I, qu. 9, a. 2 (mano vertimas – P. A.); žr. taip pat apie *conservatio* sąvoką, ten pat, qu. 104.
- <sup>27</sup> GA 24, p. 168.
- <sup>28</sup> GA 22, p. 225.
- <sup>29</sup> Ten pat.
- <sup>30</sup> GA 24, p. 140.
- <sup>31</sup> Ten pat, p. 149–151.
- <sup>32</sup> Ten pat, p. 121.
- <sup>33</sup> Ten pat, p. 163–164.
- <sup>34</sup> Ten pat, p. 167–168.
- <sup>35</sup> Ten pat, p. 153.
- <sup>36</sup> Ten pat, p. 168.
- <sup>37</sup> Tomo Akviniečio tekstų analizės rodo, kad jam Dievo kaip *causa sui* sąvoka ir pati idėja yra visiškai svetimos. Žr. Jean-Luc Marion. *Saint Thomas d’Aquin et l’onto-théologie*. // *Revue thomiste*, 1995, nr. 95, p. 31–66.
- <sup>38</sup> GA 24, p. 143.
- <sup>39</sup> Ten pat, p. 159–161.
- <sup>40</sup> Ten pat, p. 153–154.
- <sup>41</sup> Ten pat, p. 150.
- <sup>42</sup> Ten pat, p. 154.
- <sup>43</sup> Ten pat, p. 147.
- <sup>44</sup> Ten pat, p. 148.
- <sup>45</sup> Ten pat, p. 152.
- <sup>46</sup> Ši vienybė yra laikas – tai yra esminė *Sein und Zeit* mąstymo ašis.
- <sup>47</sup> Ten pat, p. 155–156.
- <sup>48</sup> Ten pat, p. 171.
- <sup>49</sup> Ten pat, p. 141.
- <sup>50</sup> Ten pat, p. 169.
- <sup>51</sup> Cf. Etienne Gilson. *L’Être et l’essence*. – Paris: Vrin, 1948.